

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ  
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ ім. Г. СКОВОРОДИ НАН УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. М. ДРАГОМАНОВА  
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ» ім. І. СІКОРСЬКОГО



## ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ

МАТЕРІАЛИ ІХ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ  
«ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ»

REPORTS OF THE IX INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL  
CONFERENCE "A PERSON, A SOCIETY, COMMUNICATIVE TECHNOLOGIES"

м. Харків, 21–22 жовтня 2021 р.

Харків  
2021

УДК 740+656+338

ББК 87

Л 93

**Головні редактори:**

**Панченко С. В.** – доктор технічних наук, професор, академік Транспортної академії України, ректор Українського державного університету залізничного транспорту

**Андрущенко В. П.** – доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік Національної академії педагогічних наук України, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова

**Редакційна колегія:**

**Абашинік В. О.** – д-р філос. наук, професор

**Бакланов О. М.** – д-р хім. наук, професор

**Близнюк Л. М.** – канд. філол. наук, доцент

**Ватуля Г. Л.** – д-р техн. наук, професор

**Вельш В.** – габілітований д-р філос. наук, професор

**Даніліян В. О.** – канд. філос. наук, доцент

**Дудін О. А.** – канд. техн. наук, доцент

**Змій С. О.** – канд. техн. наук, доцент

**Колеснік К. Е.** – канд. іст. наук, доцент, академік ТАУ

**Куценко М. Ю.** – канд. техн. наук, доцент

**Новіков Б. В.** – д-р філос. наук, професор

**Павлов В. І.** – канд. філос. наук, доцент

**Панченко В. В.** – канд. техн. наук, доцент

**Петрушов В. М.** – д-р філос. наук, професор

**Соломніков І. В.** – канд. екон. наук, ст. викладач

**Толстов І. В.** – канд. філос. наук, доцент

**Устенко О. В.** – д-р техн. наук, професор, академік ТАУ

*Затверджено до друку Вченою радою Українського державного університету залізничного транспорту (протокол № 9 від 22.09.2021 р.)*

Л 93 Людина, суспільство, комунікативні технології : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. 21–22 жовтня 2021р. / відп. за випуск Н. В. Алексєєнко. Харків : ДІСА ПЛЮС, 2021. 340 с.  
ISBN 978-617-7927-79-1

**УДК 740+656+338**

Друкується в авторській редакції

ISBN 978-617-7927-79-1

© Авторський колектив, 2021

*Список використаних джерел*

1. Достоевський Ф.М. Идиот: Роман в чотирьох частих. Минск:Беларусь, 1981
2. Бердяев Н.А. Откровение человека в творчестве Достоевского. О Достоевском. Творчество Достоевского в русской мысли 1881-1931 годов. Сборник статей. Москва: Наука, 1991.
3. Достоевский Ф.М. Письмо к М.М.Достоевскому (16.08.1839). Достоевский Ф.М. Собрание починений в 15 томах. Санкт-Петербург: Наука, 1996. т.15.
4. Померанц Г. Открытость бездне. Встречи с Достоевским. 3-е изд., доп. Москва - Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив, 2013.
5. Мочульський К. Гоголь. Соловьев. Достоевский. Москва: Республика, 1995.
6. Скалан Дж. Достоевский как мыслитель/ пер с англ. Д. Васильев, Н. Киреева. Санкт-Петербург.: Академический проект, 2006.
7. Бибахин В.В. Ранний Хайдеггер. Материалы к семинару. Москва: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2009.

**ЗАГОРУЛЬКО О.А.,** *к.ю.н.с., викладач*

*ТОВ «Харківський університет», фаховий коледж*

*Харків, Україна*

**ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ ЄВГЕНА ЧИКАЛЕНКА ЩОДО ВИРІШЕННЯ  
АГРАРНОГО ПИТАННЯ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ**

Постать Євгена Чикаленка як одного з видатних діячів українського національного руху кінця ХІХ – початку ХХ ст., досить детально досліджена сучасною українською історичною наукою. Ціллю даної наробки є з'ясувати еволюцію поглядів Євгена Чикаленка на проблему вирішення аграрного питання в українських землях Російської імперії.

Будучи великим землевласником і одночасно активним учасником українського національного руху, членом Загальної української організації, одним з ініціаторів створення (в умовах революційної ситуації 1904 року) Української демократичної партії, Євген Чикаленко постає прихильником досить радикального вирішення аграрного питання. Згідно програми УДП землі державні (казені), удільні, кабінетні, монастирські на території України мають

бути експропрійовані у власність крайового сейму; всі приватні землі мають бути викуплені у власність тої ж інституції на умовах, які виробить майбутній сейм; до викупу всіх земель сейм має прийняти закон, що забороняє мати у власності більше встановленої норми; сейм має врегулювати орендне право, відповідно місцевим природнім умовам [10, с.131-133]. Аналогічні положення бачимо і в програмі нової Української демократично-радикальної партії, створеної наприкінці грудня 1905 року за активної участі Євгена Чикаленка [5, с.17]. Програма УДРП декларувала прагнення до децентралізації Російської імперії шляхом створення національно-територіальних автономій, забезпечення демократичних прав і свобод, а також підкреслювала, що «соціалістичний лад, до якого прямує людність, найкраще забезпечить інтереси людей, через те, земля з усіма її багатствами, всі фабрики, заводи, робітні і всі способи й знаряддя до праці з часом повинні стати спільною народною власністю». Зокрема, в програмі йшлося: «Зазначаючи свій соціалістичний ідеал, в аграрному питанні партія домагається, щоб усі землі державні, удільні, монастирські й церковні стали краєвим земельним фондом під порядкуванням самоврядних громад чи округ, і той фонд використовується задля потреб хліборобів, щоб до того ж фонду, коштом краєвим викуплено примусово всі землі приватних власників і поперед усього ті землі, які не експлуатуються власною працею; щоб води й ліси стали власністю краю» [10, с. 139-143].

Свою позицію щодо вирішення аграрного питання в Російській імперії Євген Чикаленко пояснював так: «Я певний, що в нашій хліборобській країні колись земля мусить перейти в руки народні, то ліпше передати її тепер за викуп, ніж потім її мають відібрати задурно» [7, с.361]. Стаття «Голос землевладельца», надрукована Євгеном Чикаленком в російському виданні «Сын Отечества» [6], видає в авторові ідеаліста-народника, який на питання землі дивиться не з точки зору розвитку економіки, а з позиції соціальної справедливості. Він відкидає ідею великого сільськогосподарського виробництва, де працюють сільськогосподарські робітники, хоча не міг не знати, що саме такі великі господарства в Російській імперії виробляли товарний хліб; щиро керується думкою, що земля має належати тим, хто її обробляє, хоча його власні спостереження за селянами в Перешорах і Кононівці давали ґрунт для висновків, що далеко не всі селяни самостійно можуть провадити успішне прогресивне господарство.

Пишучи статтю на початку літа 1905 р., Євген Чикаленко сподівається, що аграрне питання має стати предметом обговорення першого представницького зібрання в Російській імперії. На його думку, земля має

знаходиться в розпорядженні «місцевого самоврядування, обраного всім населенням» – такий спосіб вирішення аграрного питання він вважає найраціональнішим. А землевласники можуть зберегти за собою мастки і невеликі ділянки землі для ведення дослідних, показових господарств, необхідних для культурного впливу на народну масу.

Позиція Євгена Чикаленка в питаннях власності на засоби виробництва дивувала багатьох поміркованих членів Старої громади. На що він реагував наступним чином: «Взагалі соціалізм я вважаю за путеводну зорю, яка вказує путь по якій людськість повинна йти, але ніколи не досягне його, як не досягла справедливого християнства, а пристосувала його до життя; так само буде й з соціалізмом» [7, с. 362].

Напередодні революції 1905 р. у розмові з Павлом Житецьким, Євген Чикаленко констатував: «Я хоч і не соціаліст, а радю, що у нас вже є українська соціалістична партія, бо тепер молодь наша не буде так денационалізуватися як досі, а буде працювати на українським ґрунті і для нас не пропаде» [7, с.243]. В часи революції 1905-1907 р.р., коли по селах їздили агітатори різних партій, Є.Чикаленко, розмовляючи з селянами Кононівки Полтавської губернії, відкрито висловлював думку про те, що він не має нічого проти соціалістичних партій, «аби тільки вони стояли на українським національним ґрунті» [7, с.289].

В часи Української національно-демократичної революції (1917-1921 рр.) його позиція змінюється. 1918 року Євген Харлампійович на сторінках Щоденника критикує проф. Михайла Грушевського, коли той, повернувшись в Україну з німецькою армією, «замість будування дрібно-буржуазної селянської держави, став на чолі соціалістів-революціонерів і голосно заявив, що Центральна Рада покаже світові «зразок соціалістичної держави» («я побачив, що московська приказка – «на всякого мудреца довольно простоты» - цілком стосується і пана професора») [7, с.385]. Хоча відмінність у поглядах українських діячів – Є.Чикаленка часу першої російської революції (1905-1907 рр.) і М. Грушевського часу національно-визвольних змагань (1917-1921) – полягала у методах побудови соціалістичного майбутнього: М.Грушевський, не встигнувши до революції реалізувати задум стати землевласником, відстоював ідею соціалізації землі (примусового безоплатного вилучення землі у власників і звернення у всенародну власність), а Є.Чикаленко вважав, що земля має стати народною власністю через примусовий викуп і знаходитися в користуванні тих, хто її обробляє на підставі договору оренди.

Не сприймаючи ідею соціалізації землі, курс на яку взяла Центральна Рада, Євген Чикаленко обстоював думку про необхідність проведення аграрної реформи, яка б встановлювала максимальні норми землеволодіння (від 150 до 250 десятин землі в залежності від географічних умов) та передбачала парцеляцію великих господарств. Вирішення аграрного питання він вважав невід'ємною складовою тогочасного державного будівництва: «Україну треба будувати на середньому землевласнику, що має від 15 до 150 десятин землі, бо це єсть найпевніший, найздоровіший елемент на селі» [8, с.49; 1, с. 76]. Саме в курсі Центральної Ради на соціалізацію землі Євген Чикаленко вбачав головну причину її поразки. На його думку, Центральна Рада сперлася на невідповідний селянський елемент і через те втратила суспільний авторитет [4, с.125]. Навесні 1918 р. Євген Харлампійович застерігав: «Ця рівність погубить нашу державу, бо селяни, живучи на дрібних кавалках, не зможуть розвинути сільської промисловості, але їй не дадуть робітника для фабричної, бо їм шкода буде теряти оту, хоч і мізерну, але незалежність на своєму власному господарстві, в результаті наші городяни і селяни муситимуть купувати все за кордоном, не маючи хліба на вивоз навіть в свої городи, бо на такому дрібному господарстві буде те, що селяни кажуть: «що Іван зробив, те Іван і з'їв» [8, с. 49].

Отже, маючи статус великого землевласника, Євген Чикаленко погоджувався з соціалістичним ідеалом, що декларувався програмами УДП і УДРП, але він ніколи не припускав, що в реальності земля може бути «відібрана задурно» [7, с.437]. В період Національно-демократичної революції його позиція щодо вирішення аграрного питання змінюється і моделлю прийнятною для України він вважає «дрібно-буржуазну селянську державу» [8, с.56-57], а щодо можливості побудови соціалізму в Україні, вже в еміграції Є.Чикаленко буде стверджувати, що навіть якщо б представники різних соціалістичних напрямків в Україні і змогли б консолідуватися у побудові української держави, «то все-таки соціалістичної України зорганізувати не можна, бо дев'ять десятих її людності – дрібна селянська буржуазія, яка не пристане на соціалістичний лад» (Щоденник, 14.02.1920) [9, с.249].

Дослідники називають Євгена Чикаленка поступовцем, лібералом, хоча визнають, що часто він мусив апелювати до лівих, демагогічних соціальних гасел, враховуючи непопулярність українського руху серед заможних фінансово-економічних кіл України [1, с.68]. Однак, прихильність Євгена Чикаленка на сторінках його Спогадів до соціалістичних ідей в період першої російської революції виглядає цілком широкою, а не вмотивовано вимушеною.

Тетяна Осташко стверджує, що «Євген Чикаленко належав до старшого покоління українських національних діячів, які внаслідок свого ліберально-демократичного світогляду скептично ставилися до масового захоплення соціалістичними і радикальними ідеями» [3, с.9]. Думається, така характеристика може бути надана лише «пізньому» Чикаленку періоду національно-демократичної революції та еміграції. Молодий Євген Харлампійович – студент харківського університету – на сторінках Спогадів постає як український народник драгоманівського напрямку. Тому влучною виглядає позиція Світлани Іваницької, яка визначила світогляд Є.Чикаленка як ліберально-народницький [2, с. 284]. Бо не можна не визнати, що найбільший вплив на формування його світогляду справила народницька ідеологія Київської Громади (українофільство або «народолюбство»), «де соціальний вектор» посідав «провідне місце в шкалі вартостей» [11, с. 874].

Загалом прочитання «Спогадів» і «Щоденника» Є.Чикаленка приводить до думки про синкретичний характер світогляду Євгена Харлампійовича, де у нерозчленованій єдності перебували народницькі, ліберальні і соціалістичні ідеї, які в еміграції доповнюються прихильністю до консервативного напрямку(стаття «Де вихід?») [8, с.247-255].

*Список використаних джерел*

1. Гирич І. Історичні причини наших поразок і перемог. Львів: ЛА «Піраміда», 2011. 142 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0009989> (дата звернення 16.11.2020).
2. Іваницька С. Українська ліберально-демократична еліта кінця XIX-початку XX ст. в пострадянській гуманітаристиці: історіографічні здобутки та методологічні інновації. *Історіографічні дослідження в Україні. 2013. № 23. С. 284 - 316*
3. Осташко Т. Євген Чикаленко: Зміна участі. *Чикаленко Є.Х. Щоденник. 1918-1919*. Київ: Темпора, 2011. С. 8 - 21.
4. Старовойтенко І. Євген Чикаленко: людина на тлі епохи. Київ: Темпора, 2009. 544 с.
5. Стрілець В.В. Українська радикально-демократична партія: витоки, ідеологія, організація, діяльність (кінець XIX ст. - 1939 р.). Київ: «Київський університет», 2002. 361 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/0001978>(дата звернення 16.11.2020).
6. Чикаленко Є. Голос землевладельца // Чикаленко Є. Спогади. 1861-1907. Нью-Йорк: Українська вільна академія наук у США. 1955. С. 361 – 362.

7. Чикаленко Є. Спогади. 1861-1907. Нью-Йорк: Українська вільна академія наук у США, 1955. 504 с.
8. Чикаленко Є.Х. Щоденник. 1918-1919. Київ Темпора, 2011. 424 с.
9. Чикаленко Є.Х. Щоденник. 1919-1920. Київ - Нью-Йорк: Вид-во ім. Олени Теліги, 2005. 639 с.
10. Тисяча років української суспільно політичної думки в 9 томах. Т.6.(90-ті роки XIX - 20-ті роки XX ст.): Збірник документів і матеріалів. Київ: Дніпро, 2001. 520 с.
11. Ясь О. Незвичайний позитивіст Володимир Антонович. *Україна скрізь віки: Зб.наук. праць на пошану академіка НАН України, проф. В.Смоля.* 2010. С. 863-892.

**KOMMEDAL O.**

*Norwegian petroleum directorate*

*Stavanger, Norway*

**JOHAN GALTUNG'S THEORY OF STRUCTURAL VIOLENCE AND  
PEACEFUL TRANSFORMATION OF CONFLICTS**

One of the well-known Norwegian sociologists with interesting life views and scientific concepts is Johan Galtung whose theoretical views are close to supporters of non-Marxist movement (among modern representatives of the latter we can mention I. Wallerstein, R. Cox, etc.). J. Galtung entered world science as an author of concepts of structural violence, positive and negative peace, peacekeeping journalism, conflict theory and its resolution. His research has made a significant contribution to the development of such an area of international political science as sociology of international relations.

For the first time in world science J. Galtung used basic principles and provisions of sociological theory of social groups, as well as its inherent approaches and methods of research of its object, for analysis of international interactions. Based on understanding of social group as a voluntary association where members share common norms and values under certain conditions of equality, seek to demonstrate common patterns of behaviour, the Norwegian sociologist formulated several conclusions on the peculiarities of internal processes in international groups, behaviour rules of their members, relationship between leaders and marginals, as well as components of interaction. One of the most significant achievements for

## ЗМІСТ

Привітальна промова ректора Українського державного університету залізничного транспорту С. Панченка	3
Привітальна промова проректора з наукової роботи Українського державного університету залізничного транспорту Г. Ватулі	4
<b>СЕКЦІЯ І. ФІЛОСОФСЬКІ ТА ГУМАНІТАРНІ НАУКИ</b>	
<b><i>ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ ТА СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ</i></b>	
АБАШНИК В.О. Володимир Чучмарів (1898–1978) як дослідник філософії Спінози	5
АБАШНИК У.В. Геерт Кайль та аналітична філософія в Німеччині	11
АНДРУЩЕНКО В.П. Академічна мобільність як запорука ефективності вищої освіти	15
ГРИНЬОВА Д.А. Антикітерський корабель: історія дослідження	19
ГУЖВА А.А. «Етика Авраама»: назустріч комунікативному розуму	22
ДАНІЛ'ЯН В.О. Соціально-економічні наслідки пандемії COVID-19 для українського суспільства	25
ДАНІЛ'ЯН В.О., ВОРОБІЙОВА А.А., НАГОРНА А.Є. Актуальні проблеми філософської науки в добу глобалізації	28
ДАХНІЙ А. Й. Феномен «позитивно-прекрасної людини» у сучасному світі у контексті екзистенційних мотивів романів Ф. Достоєвського	30
ЗАГОРУЛЬКО О.А. Еволюція поглядів Євгена Чикаленка щодо вирішення аграрного питання в Російській імперії	40
КОММЕДАЛ О. Johan Galtung's theory of structural violence and peaceful transformation of conflicts	45
ЛЮБИВИЙ Я.В. Рефлексія як механізм відтворення та конструювання ідентичності: цивілізаційний аспект	47
ПАВЛОВ В.І., АГУЛОВ В.В. Г.-Г. Гадамер: герменевтичний метод як «універсальний аспект філософії»	52
ПЕТРУШОВ В.М. Людвіг Вітгенштайн і його «логіко-філософський трактат» (до 100-річчя виходу у світ)	59
САБАДУХА В.О. Метафізична теорія особистості як відповідь на глобальні виклики	65

**ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ**

**МАТЕРІАЛИ ІХ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ  
КОНФЕРЕНЦІЇ «ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ  
ТЕХНОЛОГІЇ»**

**REPORTS OF THE IX INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL  
CONFERENCE “A PERSON, A SOCIETY, COMMUNICATIVE  
TECHNOLOGIES”**

м. Харків, 21–22 жовтня 2021 р.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times ET.  
Умов. друк. арк. 19,76. Наклад 120 прим. Замов. № 1019/9-21.

Видавництво ТОВ «ДІСА ПЛЮС»

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: серія ДК № 4047 від 15.04.2011 р.  
61029, м. Харків, шосе Салтівське, буд. 154. Тел. (057) 768-03-15,  
e-mail: disadruk@gmail.com

Надруковано з готових оригінал-макетів у друкарні ФОП Петров В. В.  
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.  
Запис № 2400000000106167 від 08.01.2009 р.  
61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79в, к. 137, тел. (057) 778-60-34.  
e-mail:bookfabrik@mail.ua